

Олександр СОЛОВЕЙ
кандидат історичних наук

ФУНДАТОР ГІМНАЗІЇ – У ФОНДАХ МУЗЕЮ

Відкриття Музею Кременецької землі імені Віллібальда Бессера при Кременецькому ліцеї припадає на кінець тридцятих років ХХ ст. Це відбулося більш як 100 років по тому, коли функціонував Волинський ліцей, у час підготовки до 125 річниці вшанування пам'яті від дати смерті засновника Волинської гімназії Тадеуша Чацького. Музей створювався із метою популяризації регіону, але особливе місце в його роботі відводилося поширенню слави «Волинських Афін» та інформації про Кременецький ліцей ХХ століття. Зрозуміло, що збір і комплектування фондів музею, пов'язаних із діяльністю гімназії, а згодом ліцею та матеріалів, які б висвітлювали діяльність Чацького, у той час було проблематичним, оскільки в історичних стінах колишнього ліцею впродовж століття функціонували різні установи та навчальні заклади, які за своєю структурою, призначенням, ідеологічним і релігійним спрямуванням кардинально відрізнялися від створеного Т. Чацьким навчального закладу. Тому чимало оригінальних документів із об'єктивних причин втрачено. Значну частину перевезено у Київ у зв'язку з переведенням бази ліцею і створення Університету св. Володимира.

Все ж, у другій половині 30-х рр. ХХ ст. науковцями Кременецького ліцею проведена значна робота зі збору матеріалів, пов'язаних із історією гімназії (ліцею) першої третини ХІХ ст., оскільки вважали новостворений навчальний заклад продовжувачем славних традицій свого попередника.

У музейній експозиції, присвяченій розвитку освіти та культури краю першої половини ХІХ ст., представлено матеріали про відкриття та функціонування в корпусах колишнього єзуїтського колегіуму Вищої Волинської гімназії, перейменованої у 1819 р. у ліцей. В цьому відділі експонуються портрети фундаторів гімназії Т. Чацького, Г. Коллонтая та окремих викладачів й випускників навчального закладу таких як: Й. Лелевель, А. Аджейовський (Старий Дедюк), А. Мальчевський, Т. Падура. У залі природи краю представлено портрет першого директора ботанічного саду В. Бессера, фотографії гербарію рослин, зібраних ним у ХІХ ст. та каталог рослин саду французькою мовою, виданий у Кременці 1810 р.

У вітринах — документи та матеріали про діяльність гімназії, свідоцтво Яна Норберта за 1825 р., праці випускників ліцею, художні твори вихованців закладу, а також навчальні посібники, які виходили друком у Кременці в 20-х роках ХІХ ст., енциклопедичні видання французьких просвітителів Даламбера й Дідро.

Панораму Кременця відтворює фото літографії Генріха Пейєра «Кременець у середині ХVІІІ ст.» та картина Зейдліца «Кременець ХІХ ст.». Завершує експозицію, присвячену «Волинським Афінам», картина невідомого художника ХІХ ст. «Кременецькі ліцеїсти».

Друковані та рукописні джерела, які висвітлюють організацію, наукову та освітньо-культурну діяльність Тадеуша Чацького та заснованого ним навчального закладу і які знаходяться у фондах Кременецького краєзнавчого музею, умовно можна поділити на чотири групи: розпорядження, звернення, виступи Чацького та викладачів Волинської гімназії з часу заснування і впродовж усього періоду її функціонування; узагальнюючі та наукові праці, у яких діяльність Тадеуша Чацького та заснованого ним навчального закладу розглядалася в цілому і ті, що були опубліковані впродовж другої половини ХІХ і першої половини ХХ ст., тобто після закриття установи й аж до періоду відкриття та діяльності уже Кременецького ліцею в часи Другої Речі Посполитої; енциклопедичні видання, путівники та краєзнавчі дослідження другої половини ХХ і поч. ХХІ ст.; фундаментальні наукові дослідження останніх десятиліть.

До першої групи документів належать рукописні та друковані матеріали, авторами яких були сам Тадеуш Чацький та викладачі Волинської гімназії. Ці документи написані польською, а окремі французькою мовами. Це, зокрема, друковане звернення Чацького до учнів і вчителів при відкритті Волинської гімназії, його відозви до учнів і батьків, які віддали своїх дітей до цієї школи, звернення до учнів та вчителів, повідомлення про кошти на утримання середнього заможного учня гімназії, а також виступи фундатора навчального закладу з нагоди закінчення навчального року 20 липня 1806

р. Цей виступ був виданий невеличкою брошурою і стосувався проблеми загальноосвітнього та домашнього виховання учнів після закінчення навчального року в гімназії. Частина документів висвітлюють організаційну й освітню діяльність Чацького, створенням навчальної бази та умов для проживання учнів, зокрема повідомлення про стан гуртожитків у Кременці, про наявність речей і необхідних предметів кожного учня в гуртожитку.

Окремими брошурами друкувалися виступи професора літератури Алоїза Осінського у 1808–1809 рр.; проповідь біскупа Луцького і Житомирського Цециновського під час молебню з нагоди закінчення навчання в гімназії у Кременці 15 липня 1808 р.; промови викладачів Яна Кантело Божедар-Подгороденського, Войцеха Янковського, Яна Непомоцена-Вінежинського, графа Олександра Ходкевича.

Не менш цінними з точки зору дослідження педагогічних поглядів та методики викладання навчальних дисциплін у гімназії (а згодом у ліцеї) є зібрані документи (в основному рукописи) та тексти виступів, промов викладачів навчального закладу та духовенства, зокрема — промова ксьондза Сціборського в костелі гімназії у 1812 р., виступ Густава Олізара в пам'ять Алоїза Фелінського, виголошений у Кременці в 1820 р., а також рукописні виступи, конспекти, чернетки, авторство яких встановити неможливо, оскільки вони, очевидно, не були призначені для публікації, однак їх аналіз проливає світло на атмосферу у навчальному закладі, підходить до організації навчання й виховання учнів, перспективи розвитку освіти тощо. Більше тридцяти документів такого характеру знаходяться в архіві під назвою «Рукописи польською і французькою мовами з першої половини ХІХ ст.». Ці документи не систематизовані, більшість без авторства.

Такі рукописи не лише цікаві для істориків, оскільки відтворюють дух епохи, але й для педагогів, позаяк у цих до-

видань «Життя славних поляків». У середині ХІХ ст. в Парижі почав виходити часопис «Бесіда Кременецька». В жовтневому номері 1857 р. було надруковано матеріал під назвою «Мова Тадеуша Чацького на з'їзді духовенства в Луцьку 1803 р.».

Не оминали постаті Т. Чацького, його ролі в розвитку освіти російські й українські дослідники. Щоправда, їхні погляди відображали тодішню політичну та ідеологічну атмосферу, яка панувала у ХІХ поч. ХХ ст. в Російській імперії. Впродовж 1867–1918 рр. виходив друкований орган Волинської єпархії «Волинские епархиальные ведомости», які друкувалися у Почаївській лаврі, а редакція до 1907 р. знаходилася у Кременці, потім у Житомирі. Тижневик складався з офіційної й неофіційної частин. На сторінках видання, крім офіційних церковних документів, у неофіційній частині друкувалися матеріали з релігійного й освітнього життя, історичні розвідки, біографії церковних діячів. Оскільки у приміщеннях, які займав Волинський ліцей, з 1836 р. почала діяти Волинська духов-

на семінарія, то автори на сторінках відомостей публікували матеріали, присвячені гімназійно-ліцейному періоду та історії й тогочасному стану архітектурного комплексу, в якому знаходилася семінарія. У дослідженнях С. Барановського, Ф. Четиркіна, В. Переговського, Б. Давидовича, Ф. Доброленського, М. Теодоровича давалася оцінка діяльності Чацького на Волині, де автори, визнаючи його геніальність, талант та заслуги, одночасно вказували на полонізаторські задуми та на те, що він керувався чисто національно-польською ідеєю, а для досягнення цієї мети обрав шлях науки. У бібліотеці Кременецького краєзнавчого музею знаходяться майже всі видання Волинських єпархиальних відомостей, зібрані за півстоліття.

Наприкінці ХІХ ст. опубліковано, присвячене Волинському ліцею, наукове дослідження Міхала Ролле «Афіни Волинські», а на початку ХХ ст. — праця Зігмунда Кукульського «Діяльність педагогічна Тадеуша Чацького» (1914 р.) та І. Космовської «Тадеуш Чацький як один із творців шкільної справи польської» (1918 р.). Обидва видання вийшли друком у Варшаві. У цей же час у

Львові було видано монографію Міхала Яніка, присвячену життю та діяльності Гуго Коллонтая. Оскільки спільна праця Коллонтая і Чацького стала результатом відкриття Волинської гімназії, а також втіленням інших освітніх проектів, то у цій книзі чимало місця відведено опису діяльності Чацького.

У березні 1921 р. після підписання у Ризі мирного договору між Польщею та Радянською Росією Західна Україна увійшла до складу Речі Посполитої. Указом Юзефа Пілсудського від 27 травня 1920 р. було відновлено діяльність Кременецького ліцею. Керівництво відродженого навчального закладу намагалось шукати нові шляхи розвитку освіти й поєднувати традиції, започатковані в часи діяльності Тадеуша Чацького. Тому інтерес до наукової й освітньої спадщини Чацького й Волинського ліцею був закономірним.

Пам'яті Тадеуша Чацького було приурочено номер молодіжного краєзнавчого журналу, що друкувався в ліцеї «*Nasz widnokrąg*».

У цьому виданні були опубліковані матеріали про засновника Волинської гімназії, про його діяльність як вченого та освітянина. Йому ж ліцеїсти присвятили свої поетичні твори.

Кременецький ліцей, повітова влада та магістрат міста з 1932 р. починають видавати польською мовою щомісячник, потім двотижневик «Життя кременецьке», на сторінках якого з'являються публікації щодо функціонування Волинської гімназії (ліцею) першої третини ХІХ ст. та діяльності засновників цього навчального закладу. Оскільки на 1938 р. випадали 125-ті роковини з дня смерті Чацького, була розгорнута робота для гідного вшанування пам'яті цієї геніальної особистості. На сторінках часопису з'явилися публікації, замітки та інформація про проведені заходи у Кременці та інших містах, пов'язані із діяльністю вченого.

Третю і четверту групу друкованих матеріалів, що знаходиться у науковій бібліотеці музею, репрезентують енциклопедичні видання, праці місцевих істориків, науковців-краєзнавців, які безпосередньо присвячені Кременеччині, починаючи з багатотомних енциклопедій, які були видані у Радянській Україні та діаспорою, і закінчуючи енциклопедичними виданнями останніх років, таким як «Тернопільський енциклопедичний словник» у 4-х томах.

До окремої групи праць можна віднести фундаментальні дослідження останніх десятиліть українських і польських учених. На базі Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка було проведено міжнародні наукові конференції, присвячені розвитку освіти, науки й культури в регіоні. У наукових збірниках, які були видані за результатами конференцій, висвітлюються різноманітні аспекти діяльності та спадщина Волинської гімназії (ліцею) першої третини ХІХ ст.

Кременецький краєзнавчий музей як наукова й культурно-просвітня установа акумулює у своїх фондах як історичні документи, що частково проливають світло на функціонування Волинської гімназії та її фундатора, та комплексує їх у міру надходження, так і сучасні наукові дослідження з цієї проблеми.

Tadeusz Czacki

кументах (хоча й фрагментарно) можна простежити підходи до навчання та виховання молоді, методичні прийоми тощо.

Про нумізматичну колекцію гімназії можна судити з опису, складеного у формі таблиці, котрі відтворювані на 19 сторінках і в яких детально описано 215 одиниць монет.

Другу групу наукових джерел про діяльність Т. Чацького та функціонування Волинської гімназії (ліцею) становлять друковані видання, у яких досліджується наукова й педагогічна спадщина вченого. Тобто ці видання появились уже після припинення діяльності навчального закладу у Кременці і виходили друком аж до 20–30-х рр. ХХ ст., коли в історичних корпусах єзуїтського колегіуму відродився Кременецький ліцей. У фонди навчального закладу, а згодом новоствореного музею потрапило 4-х томне видання, підготовлене Фердинандом Кайсевичем, присвячене діловому листуванню Гуго Коллонтая і Тадеуша Чацького, що вийшло друком у Кракові 1844 року. Ця кореспонденція розкриває погляди вчених щодо розвитку й реформування освіти, проекти, мету й завдання, які ставили перед собою ці визначні громадсько-політичні й освітні діячі, в тому числі й проблеми, пов'язані з відкриттям та організацією роботи Волинської гімназії. У фондах музею знаходяться 1-й, 2-й та 4-й томи цього видання.

Не менш цінною є книга «Справи Тадеуша Чацького», підготовлена і видана Едвардом Рачинським. У бібліотеці музею знаходяться 2-й і 3-й томи цього видання, а також біографічний нарис Петра Хмельовського, присвячений Тадеушу Чацькому, його життю та діяльності. Ця книга вийшла друком у Петербурзі польською мовою наприкінці ХІХ ст. в серії

